

LIBRIS

We know
books

RUTH GRUENER împreună cu Rachel Klein

OUT OF HIDING

A Holocaust Survivor's Journey to America

IEȘIREA DIN ASCUNZĂTOARE

Călătoria spre America a unei supraviețuitoare a Holocaustului

Ediție bilingvă

Cu un cuvânt-înainte de Alan Gratz

Traducere din limba engleză

de Oana Badea

2022

Escaping Death

I suppose it's fitting that I've had seven names, considering how many times I've had to restart my life.

On my birth certificate, I'm Aurelia Czeslava Gamzer. My Hebrew name is Rachel Tcharne, which I was given to honor both my late grandmother and great-aunt. During my early childhood, I was called Rela (short for Aurelia), then Relunia, then Lunia, and finally, Luncia, my favorite nickname, which stuck.

Luncia Gamzer was my name throughout my childhood and adolescence. Many years later, in a new country, my name would change again—to Ruth Gruener. But, of course, I didn't know it then.

I was born on a warm August morning in the early 1930s, in a house on Wolynska Street in the city of Lvov, which at that time was part of Poland. When I was six weeks old, I caught pneumonia and almost died. I was unconscious, but the doctor revived me by dunking me in basins of cold and warm water. That was the first time I escaped death. It would not be the last.

I was a happy child, with wavy brown hair cut in a short bob just under my ears and wide, bright hazel eyes. I didn't have any siblings, but I had lots of friends who lived nearby. We'd meet up to play tag or jump rope, and we'd stay out until our mothers called us in to dinner. I loved to dance and play songs on my pink toy piano

La un pas de moarte

Cred că mi-a fost predestinat să am șapte nume, având în vedere de câte ori a trebuit să-mi iau viața de la capăt.

În certificatul de naștere scrie Aurelia Czeslava Gamzer. Numele meu evreiesc e Rachel Tcharne și mi-a fost dat în onoarea răposatei mele bunici și a surorii ei. În copilărie, mi se spunea Rela (prescurtarea de la Aurelia), apoi Relunia, după aceea Lunia, iar în cele din urmă, Luncia, porecla mea preferată, care mi-a și rămas.

Luncia Gamzer a fost numele meu pe toată durata copilăriei și adolescenței. Mulți ani mai târziu, într-o altă țară, numele avea să mi se schimbe din nou: în Ruth Gruener. Dar bineînțeles că eu nu știam asta pe atunci.

M-am născut într-o dimineață caldă de august, la începutul anilor '30, într-o casă de pe strada Wolynska din orașul Lvov, care pe atunci făcea parte din Polonia. La vârsta de șase săptămâni, am făcut pneumonie și am fost la un pas de moarte. Îmi pierdusem cunoștința, dar doctorul m-a readus la viață scufundându-mă în ligheane cu apă rece și caldă. Aceea a fost prima dată când am păcălit moartea. Dar nu avea să fie ultima.

Am fost un copil vesel, cu păr șaten, ondulat, tuns într-un bob scurt, până sub urechi, și niște ochi căprui mari. Nu aveam frați, dar mi-am făcut mulți prieteni în cartier. Ne întâlneam să jucăm leapșa sau să sărim coarda și stăteam pe afară până ne chemau mamele noastre la cină. Îmi plăcea să dansez și să cânt la pianul meu roz, de jucărie

and pick out ice cream from the chocolate shop, called Sarotina, that my parents, Barbara and Isaac Gamzer, owned. We were Jewish, and I knew that made us different from many of our neighbors who celebrated Christmas while we observed holidays like Hanukkah and Rosh Hashanah (the Jewish New Year). Still, I always felt at home in Lvov.

But the world around me was changing fast. A tyrant named Adolf Hitler had taken over as the leader of Germany. Hitler blamed all of Germany's problems on Jewish people. He was determined to conquer all of Europe and make it *judenrein*—free of Jews. In November 1938 in Germany, more than 8,000 Jewish homes, businesses, and synagogues were ransacked. Jewish people were beaten and shot in public places, and many were taken away to camps. This became known as Kristallnacht, or Night of Broken Glass.

I was five years old when Germany invaded Poland, marking the beginning of World War II. I'll never forget the morning that the German army marched into Lvov. Air raid sirens blared, followed by the sound of military planes and the smell of diesel fuel. Then came the whine of falling bombs and explosions.

"What is that noise?" I asked my father, confused and frightened. "I'm scared."

"I won't let anything happen to you," he said, and swooped me up in his arms. "But we need to hurry."

Tatu ("Father" in Polish) held me against his chest while he bounded down the stairs with Mama right behind us. Down in the cellar, I was terrified, but my father calmed me by telling me stories; he said that in heaven, there was a village where dolls could talk and walk on their own. I was transfixed; at that young age, I loved dolls, and the idea of seeing them walk and talk made me feel much less afraid. If I had to go to heaven, I reasoned, maybe it would be all right.

și să-mi aleg sortimente de înghețată de la cofetăria Sarotina, pe care o dețineau părinții mei, Barbara și Isaac Gamzer. Noi eram evrei și știam că asta ne deosebea de mulți dintre vecinii noștri, care sărbătoreau Crăciunul, în timp ce noi țineam Hanuca și Roș Hașana (Anul Nou evreiesc). Chiar și așa, întotdeauna m-am simțit acasă în Lvov.

Dar lumea din jurul meu se schimba rapid. Un tiran pe nume Adolf Hitler devenise conducătorul Germaniei. Hitler dădea vina pe evrei pentru toate problemele Germaniei. Era hotărât să cucerească toată Europa și să o facă *judenrein* – liberă de evrei. În noiembrie 1938, în Germania, au fost vandalizate peste 8000 de case, firme și sinagogi evreiești. Evreii au fost bătuți și împușcați în locuri publice, iar mulți au fost duși în lagăre. Acest eveniment a devenit cunoscut drept Kristallnacht: Noaptea de cristal.

Aveam cinci ani când Germania a invadat Polonia, declanșând Cel de-Al Doilea Război Mondial. Nu voi uita niciodată dimineața în care armata germană a mărșăluit în Lvov. Urlau sirenele pentru raiduri aeriene, urmate de vâjâitul avioanelor militare și de un miros de motorină. Apoi se auzeau șuieratul bombelor în cădere și exploziile.

— Ce se aude? l-am întrebat pe tata, nedumerită și înspăimântată. Mi-e frică.

— O să am grijă să nu ți se întâmple nimic, a spus el, luându-mă în brațe. Dar trebuie să ne grăbim.

Tatu („tată“ în polonă) m-a ținut strâns la pieptul lui în timp ce cobora în fugă scările, cu mama pe urmele noastre. Când am ajuns în pivniță, eram îngrozită, dar m-a liniștit el spunându-mi povești; mi-a zis că în cer există un oraș în care păpușile vorbesc și merg singure. Eram fascinată; la vârsta aceea, îmi plăceau mult păpușile, iar ideea că le-aș putea vedea mergând și vorbind mă făcea să nu-mi mai fie atât de frică. Îmi spuneam că, dacă tot trebuia să mă duc în rai, poate că nu avea să fie chiar așa de rău.

We spent days in the cellar until the bombing stopped. We came out of the cellar to learn that the Russian army had successfully fought off the Germans and entered Lvov. Life under the Russians was difficult. But in 1941, things got much, much worse. The German army came back to fight again, and this time, they won.

Under the German occupation, the calculated mass extermination of the more than 200,000 Jews in Lvov began. It's remarkable how clearly you can see the truth in hindsight but not as it's happening in the moment.

First, there were small changes in the city. Suddenly, Jews were not allowed to go to school, so I had to stay home, not quite understanding why. Also, Jewish people had to wear white armbands with a blue Star of David, so we could be easily identified. Having a dirty armband could get you in trouble, so my mother opted for the plastic cuff kind that easily wiped clean. The Star of David was such a beautiful symbol—one traditionally worn by Jews to signify God's protection—and the Nazis' use of it tainted its meaning. I hated wearing my armband, but I knew I had to have it on whenever I went outside.

It was all so strange. Why were we being persecuted, just for being Jewish? Only a short time ago, we had been equals in our community. So many of our non-Jewish neighbors, who had once respected us and been kind to us, were being brainwashed into turning against us. I could see it in the nasty, disapproving looks they shot us on the street and could feel it like a chill in the air.

And it felt like there was nothing we could do.

Every day it seemed there was a new rule. Jewish families were told to gather all their gold and silver and bring it to the synagogue to be confiscated. I looked on sadly as my mother took the silver candlesticks off our mantel. I knew they had belonged

Am stat zile întregi în pivniță, până au încetat bombardamentele. După ce am ieșit, am aflat că armata rusă reușise să-i alunge pe germani și pătrunsese în Lvov. Viața sub ruși era grea. Dar, în 1941, lucrurile s-au înrăutățit și mai mult. Armata germană s-a întors și, de data aceasta, a câștigat.

Sub ocupația germană, a început exterminarea în masă a celor peste 200 000 de evrei din Lvov. E uimitor cât de clar poți vedea adevărul când te uiți în urmă, dar nu și în momentul în care se întâmplă lucrurile.

Mai întâi, au fost schimbări mărunte prin oraș. Deodată, evreii nu mai aveau voie să meargă la școală, așa că a trebuit să rămân acasă, fără să înțeleg de ce. În plus, evreii trebuiau să poarte o banderolă albă pe braț, cu o stea a lui David albastră, ca să fie identificați cu ușurință.

Dacă aveau banderola murdară, puteai să dai de necaz, așa că mama a ales varianta din plastic, pe care o puteai curăța mai simplu. Steaua lui David era un simbol minunat – purtat în mod tradițional de evrei pentru a simboliza protecția lui Dumnezeu –, iar felul în care au folosit-o naziștii i-a pângărit semnificația. Nu suportam să port banderola, dar știam că trebuia să o am de fiecare dată când ieșeam din casă.

Totul era foarte ciudat. De ce eram persecutați, doar fiindcă eram evrei? Cu puțin timp în urmă, fuseserăm egali în comunitatea noastră. Mulți dintre vecinii noștri care nu erau evrei și care mai înainte ne respectau și se purtau frumos cu noi erau acum spălați pe creier și întorși împotriva noastră. Îmi dădeam seama din privirile urâte, dezaprobatore pe care ni le aruncau pe stradă și o simțeam ca pe un aer rece.

Și aveam impresia că nu puteam face nimic în privința asta.

Părea că în fiecare zi apărea câte o regulă nouă. Familiilor de evrei li s-a spus să-și adune tot aurul și argintul și să-l aducă la sinagogă, ca să le fie confiscat. M-am uitat cu tristețe cum mama lua sfeșnicele de argint de pe polița șemineului. Știam că fuseseră

to my great-grandmother, and we'd used them to light the Shabbos candles every Friday night. Shabbos is the Sabbath, the Jewish day of rest, which begins on Friday evening and lasts until Saturday evening. The beginning of Shabbos is marked by lighting candles and saying prayers over challah bread and wine. It's such a sweet, peaceful time, but now it felt as if we were losing some of that peace.

Next, we were told to turn in our furs. I remember my mother removing the gray fur lining from my favorite dark red winter coat and hat, and I felt a pang of sadness. It was only a coat and hat, but I was starting to understand that things were changing in a terrible way. After the fur went the furniture. The Nazis would break into people's homes and carry whatever they wanted—tables and chairs—onto trucks waiting in the street.

Jewish businesses were forced to close, so my parents had to shutter their chocolate shop, which was a terrible blow. We began to run out of money for food, so we resorted to eating boiled potatoes.

One afternoon, as my mother was boiling potatoes for dinner, a German soldier burst through the door. My mother gasped at the sight of him, and my eyes got wide and I froze completely still.

"Give me all your gold and silver. Now!" he barked at my mother. "And you better not tell me you don't have any, because I know you must have saved some somewhere."

"But we've already given it all up," my mother pleaded. "We have nothing left."

The soldier stomped over to me, and he smelled like a mix of cologne, cigarettes, and liquor. I thought for sure he would kill me, but before I even knew what was happening, he reached his hands into the two pockets of my skirt to see if there was anything hidden. When he realized there wasn't, he turned to my mother.

"Fine," he said. "Give me that pot on the stove. It must be worth quite a bit."

ale străbunicii mele și aprindeam în ele lumânările Șabăs în fiecare seară de vineri. Șabăs este Șabatul, ziua de odihnă a evreilor, care începe vineri seara și durează până sâmbătă seara. Începutul Șabăsului este marcat prin aprinderea lumânărilor și rostirea unor rugăciuni deasupra vinului și a pâinii *hala*. Este o perioadă tihnită și pașnică, dar acum părea că pierdem o parte din acea pace.

Apoi ni s-a spus să ne predăm blănurile. Mi-o aduc aminte pe mama îndepărtând căptușeala de blană cenușie de pe haina mea preferată de iarnă, roșie, și de pe căciulă. Mă durea inima de tristețe. Erau doar o haină și o căciulă, dar începeam să înțeleg că lucrurile luau o întorsătură îngrozitoare. După blănuri, a dispărut mobila. Naziștii intrau cu forța în casele oamenilor și încărcau ce voiau (mese și scaune) în niște camioane ce așteptau în stradă.

Firmele evreiești au fost obligate să se închidă, așa că părinții mei au trebuit să pună lacătul pe cofetăria lor, ceea ce a fost o lovitură teribilă. Am început să rămânem fără bani de mâncare, așa că am ajuns să mâncăm cartofi fierți.

Într-o după-amiază, în timp ce mama fierbea cartofi pentru cină, a năvălit pe ușă un soldat german. Mama s-a speriat când l-a văzut, iar eu am făcut ochii mari și am încremenit.

— Dați-mi tot aurul și argintul. Acum! a urlat el la mama. Și să nu-mi spuneți că nu aveți, că știu eu c-ați ascuns ceva pe undeva.

— Dar am predat deja totul, a stăruit mama. Nu ne-a mai rămas nimic.

Soldatul a venit la mine, mirosind a apă de colonie, țigări și alcool. Eram sigură că o să mă omoare, dar, înainte să-mi dau măcar seama ce se întâmplă, și-a băgat mâinile în buzunarele fustei mele, ca să vadă dacă am ceva ascuns acolo. Când și-a dat seama că erau goale, s-a întors spre mama.

— Bine, a zis el. Dă-mi oala aia de pe plită. Trebuie să valoreze destul de mult.

I watched my mother put the half-boiled potatoes on a plate and wash the pot for the soldier. When he left, my mother said that she'd heard the Germans needed metal for war materials.

Soon the hum of anxiety turned to cold, raw fear. Our lives became harder. Scarier. I began to hear whispers about burning synagogues and about Nazis randomly stopping people on the street to ask for identification papers. If those people were Jewish, the Nazis would shoot them.

Then came a new rule: All Jews were ordered to live in one section of the city—an area my parents and I lived in already. But that meant we had to share our apartment with other families. Having to give up my room was another thing that made my life feel much less normal.

“But they’re strangers!” I cried to my parents. “And why *my* room? Where will I put my dresses?” I knew I sounded spoiled, but I didn’t care.

“Because we have no choice, Luncia,” Tatu said, trying to calm me down. He ran his hand through his dark brown hair and crinkled his kind brow.

“I’ll run a rope across the corner of the room. You can hang your clothes there. On the plus side, you’ll get to look at your dresses all the time.”

Tatu always found a way to put a positive spin on things. At least, he did when he spoke to me. At night, when my parents thought I was sleeping, I would hear them whispering to each other.

“The Nazis are never going to stop until they’ve taken every thing,” Tatu said. “First all our possessions, then our home—and maybe even our lives.” That last part chilled me to the bone.

Soon after, there came rumors of an *akzia*, which is the Polish word for “deportation.” Jews would be loaded onto trucks and train cars, then taken away to camps—and killed.

M-am uitat la mama cum pune cartofii pe jumătate fierți pe o farfurie și spală oala pentru soldat. După ce a plecat, mama mi-a spus că auzise că germanii aveau nevoie de metal pentru echipamentul de război.

În curând, freamățul neliniștii s-a transformat într-o frică rece, viscerală. Viața noastră a devenit mai grea. Mai înspăimântătoare. Am început să aud șoapte despre sinagogi în flăcări și naziști care opreau oamenii la întâmplare pe stradă, ca să le ceară actele. Dacă erau evrei, naziștii îi împușcau pe loc.

Apoi a urmat o nouă regulă: toți evreii trebuiau să locuiască într-o singură zonă din oraș – zona în care eu și părinții mei locuiam deja. Dar asta însemna că trebuia să împărțim apartamentul cu alte familii. Faptul că a trebuit să renunț la camera mea a fost încă un lucru care mi-a făcut viața să pară mult mai puțin normală.

– Dar sunt străini! am țipat eu la părinții mei. Și de ce camera mea? Unde o să-mi țin rochiile?

Știam că par răzgâiată, dar nu-mi păsa.

– Pentru că nu avem de ales, Luncia, a spus Tatu, încercând să mă calmeze.

Și-a trecut mâna prin părul brunet și fruntea cea blândă i s-a încrețit.

– O să întind o sfoară dintr-un colț al camerei în celălalt. Poți să-ți atârni hainele pe ea. Partea bună e c-o să te uiți toată ziua la rochiile tale.

Tatu vedea întotdeauna partea plină a paharului. Cel puțin așa făcea când vorbea cu mine. Noaptea, când părinții mei credeau că dorm, îi auzeam șușotind.

– Naziștii n-o să se oprească până nu ne iau totul, spunea Tatu. Mai întâi bunurile, apoi casa și poate chiar și viața.

Ultimele cuvinte m-au înfiorat.

La scurt timp după aceea, au apărut zvonuri despre *akzia*, cuvântul polonez pentru „deportare”. Evreii aveau să fie urcați în camioane și vagoane de tren, duși în lagăre și uciși.